

MI MOZOG A ZÖLDLEVELES BOKORBAN?

Magyar „népdalok”

jiddis fordítása a *Magyar Zsidó Szemlében*

A magyarországi zsidó tudományosság legjelentősebb folyóirata, a *Magyar Zsidó Szemle* 1900 és 1910 között több mint hatvan jiddis vonatkozású írást közölt. Ezek tárgyai között voltak dalok, versek, közmondások és mesék, szólások és szokások, sőt egy kiadatlan bohózat és egy travesztia is akadt. A lap 1900-tól kezdett néprajzi jellegű témákkal foglalkozni, és e tematika egészen megszűnéséig végigkísérte megjelenését: Oláh János összesen 110 idevágó publikációt számlált össze.¹ A jiddis vonatkozású közlemények tehát időben és számukat tekintve egyaránt koncentráltan jelentek meg a 20. század első évtizedében, és bár nem ismeretlenek a kérdéssel foglalkozó kutatók számára,² eddig még csak a közmondások közreadásának részletesebb elemzése történt meg.³ E jiddis vonatkozású publikációknak képezi kicsiny, de számos elméleti és gyakorlati kérdést felvető, talányosságában különösen érdekes részét az a 15 tételes anyag, amely „magyar népdalok zsargon fordításban” cím alatt jelent meg 1901–1902-ben. A következőkben elsősorban e néhány dalszöveg megjelentetésének kontextusát igyekszem felvázolni a *Magyar Zsidó Szemle* egy évtizedes „zsargon-projektje” összefüggésében.

A *Magyar Zsidó Szemle* néprajzi publikációit külföldi és magyarországi kezdeményezések egyaránt megelőzték. Közvetlen németországi előzményének tekinthetjük a Max Meir Grunwald rabbi vezetése alatt Hamburgban 1898-ban létrejött Gesellschaft für jüdische Volkskunde (Zsidó Néprajzi Társaság) 1899-től megjelenő közleményeit,⁴ Magyarországon pedig a nyelvész Balassa Józsefnek az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat ugyancsak 1899-ben megjelent évkönyvében közölt felhívását a magyarországi zsidóság néprajzára vonatkozó adatok gyűjtésére, megőrzésére és feldolgozására, valamint az IMIT Folklore-bizottságának ugyanezen évben történt megalapítását. A néprajzi rovat indítását nem utolsósorban a személyi egybeesés magyarázza: a bizottság elnöki és a *Magyar Zsidó Szemle* főszerkesztői teendőit egyaránt Blau Lajos, a Rabbiképző tanára (és 1913-tól rektora) látta el.

Az IMIT Évkönyvben megjelent, *A magyar zsidóság néprajzi felvétele* című felhívásában Balassa az adatgyűjtéshez tervezett kérdőív főbb pontjait is közléttette, 1900-ban a *Magyar Zsidó Szemlében* pedig újfent megerősítette programját:

¹ OLÁH 2009.

² OLÁH 2009; FIRST 1939. 436–452; SZABÓ 1995; KOMORÓCZY 2007.

³ SZABÓ 1995.

⁴ GLESZER–ZIMA 2011.

„Az IMIT 1899-iki évkönyvében pendítettem meg azt az eszmét, hogy jó volna összegyűjteni s a tudomány számára értékesíteni a magyar zsidóság eredetét, életmódját, szokásait, nyelvét és költészetét megvilágító adatokat. Ma már kivesző félben van az ország legnagyobb részében a zsidóság életének majd minden eredetisége és sajátossága, ép ezért most kell munkához fogni, ha meg akarjuk menteni azt, a mi még megmenthető. Talán felesleges is hangoztatni, hogy e mozgalom tisztán csak tudományos célú, menten minden társadalmi vagy politikai törekvéstől.”⁵

Ám az általa megszerkesztett és kiküldött kérdőívre érkezett válaszokat mégsem az IMIT Évkönyvben, hanem a *Magyar Zsidó Szemlé*ben tervezte publikálni a Folklore-bizottság, az IMIT évkönyvek pedig továbbra is csak közvetve néprajzinak tekinthető szövegeket, elsősorban visszaemlékezéseket, életképeket hoztak le.⁶

„Ezt a zsargont leltározni kell”

A *Magyar Zsidó Szemle* zsidó folklórral kapcsolatos közleményeit két rövid írás vezeti be, Balassa József imént idézett, A magyar zsidóság néprajza című háromoldalas cikke, valamint Blau Lajos 1901-ben, a „zsargon-projekt” elindulását követően közreadott, ugyancsak rövid szerkesztői útmutatása. Míg Balassa nagyjából megismétli az IMIT Évkönyvben leírtakat arról, hogy miért volna fontos „összegyűjteni s a tudomány számára értékesíteni” a magyarországi zsidóság sajátosságaira vonatkozó adatokat, Blau Lajos alig két mai szabványoldalnak megfelelő írása első ránézésre valóban a felhívásnak eleget tenni szándékozónak szánt gyakorlati útmutatásokat tartalmazza csupán. Ám az első bekezdésben megadott formai és a másodikban részletezett tartalmi kívánalmak után, az utolsó két bekezdésben az IMIT Folklore-bizottságának elnöke is rátér a néprajzi gyűjtés és közlés elvi kérdéseire. Előbb néhány sorban Balassa József gondolatainak drámaibb hangszerelésű parafrázisát adja („Ütött tehát a 12. óra”), majd szövegének záró bekezdésében Balassánál sarkosabban kifejti, miben is áll a vállalkozás jellege.

A magyarországi zsidóság néprajzi felvételének szentelt rovatot útjára indítva a *Magyar Zsidó Szemle* főszerkesztője elvi állásfoglalásában egyszerre jelenik meg mint a Grunwald-féle önálló zsidó, illetve mint a Magyar Néprajzi Társaság és a neológia körében egyaránt elfogadott, birodalmi és felekezeti szellemű néprajzi törekvések képviselője. Glässer Norbert és Zima András a zsidó folklóre szegedi művelőivel foglalkozó alapos tanulmányában behatóan elemzi e felfogások különbözőségeit és egymás mellett élését, meggyőzően érvelve amellett, hogy Blau a „vallásilag kevésbé kényes és egyúttal a

⁵ *Magyar Zsidó Szemle* 1900. XVII. évf. 8-10. Balassa József: A magyar zsidóság néprajza.

⁶ Dömötör 2011.

neológián kívül eső területként a jiddis szövegfolklor gyűjtésére helyezte a hangsúlyt”.⁷

Blau Lajos említett írása a *Magyar Zsidó Szemle* negyedik közleménye volt az új rovatban. Balassa elvi programján kívül megelőzte még egy kora 19. századi zsargonbohózat, valamint a tulajdonképpeni tárgyunkkal kapcsolatos első publikáció, a „Két magyar népdal zsargon fordításban”. A bohózat szerzője ismert volt ugyan, ám a nyomtatásban meg nem jelent mű kézíratos formában terjedt, így a lap főszerkesztője nem minden alap nélkül tekinthette folklorizálódottnak. A darab a lovasberényi születésű Moritz Gottlieb Saphirnak, a maga korában rendkívül ismert bécsi humoristának és az első főfoglalkozású újságírók egyikének ifjúkori műve. A zsidó biedermeierről írott monográfiájában Grünwald Miksa – aki pedig igen rossz véleménnyel volt Saphir lapos nyelvi bravúrainak – a korszak egyetlen irodalmilag érdekes világi jiddis alkotásaként emlékezik meg róla. Mint írja, a mű

„bizonyos mértékben tükrözi a haladók és konzervatívok harcát az óbudai hitközségben, amelyben Saphir apjának nagyobb szerepe volt. Drasztikus erővel megírt pasquillus ez, amely a hitközség maradi és erőszakos vezetői ellen irányul. Túlzóan naturalisztikus, rikító színekkel fest, de minden előzmény nélkül a zsidó nép beszélt nyelvén [kiemelés tőlem – F. K.] eleven, csípős, szellemes komédiát ír, amely Saphir legjobb írói alkotásai közé tartozik.”⁸

A harmadik közleményt, a két magyar népdal zsargon fordítását néhány mondatos bevezető előzi meg, amely szerint

„[a]zsidók magyarosodásának általánosságát semmi sem jellemezheti mélyebben, mint az a tény, hogy a zsidó betűs magyar feliratok léteznek, mert ez arra vall, hogy a magyar szó az elmaradottakhoz is elhatott és hogy azt vallásos jellegűnek tekintik. (Példákat l. Ethnographia 1890. évfolyam 7. szám és M.-Zs. Szemle VII. 575.) A magyar élethez való simulást látunk abban is, hogy egyes népdalokat a zsargonba ültettek át. Ezek közül bemutatjuk a következő kettőt. Az első híven adja vissza a magyar szöveget, a másik átalakítja. A zsargonszavakat a kiejtés szerint írtuk le.”

A következő számban jelent meg Blau Lajos már említett szövege, amelyet ugyanott két közmondás-gyűjtés és két népdalközreadás követett. Népdalokat még egyszer, 1902-ben közölt a lap, a többi zsargon-közlemény 1905 végéig főként közmondásokból, néhány zsargon dalból, illetve mondókából, két meséből és Schiller *A harang* című rendkívül népszerű költeményének komikus feldolgozásából,⁹ szólások és szokások, babonák ismertetéséből,

⁷ GLESZER–ZIMA 2011.

⁸ Idézi FENYVES 2010. 48.

⁹ Schiller művének *Lied von die Kuggel* címmel Amszterdamban és Hamburgban is megjelent paródiája, de *Lied von der Lokschen* címen egy további hamburgi változata is ismert. Lásd LOWENSTEIN 2003. 23.

valamint egy kora 18. századi forráspublikációból állt. Az évtized második felében, 1906-tól 1910-ig azonban már csupán a sok helyen sokat publikáló neológ rabbi és költő-műfordító Kiss Arnold, valamint a főként újságírói tevékenysége révén ismert Vadász Ede osztozott a rovaton.

Az első öt év szerzői zsidó iskolai tanítók, továbbá a Rabbiképző tanítványai és tanárai (az egyetlen kivétel a 18. századi forrást közlő nemzetközi folklorista Krausz Sámuel, azaz Friedrich Salomon Krauss). Blau Lajos hiába szólította fel a felekezet „minden buzgó tagját” a részvételre, a gyűjtők-közreadók köre még húsz főre sem rúgott, és 1905 végére az ő buzgóságuk is elapadt. A zsargon-projekt a közmondások gyűjtése terén érte el a leglátványosabb eredményt: öt év alatt kilenc gyűjtőtől mintegy ezer közmondás érkezett.¹⁰ A gyűjtésben a népdalfordításokat is beküldő hármason – a lipótvári tanító Galgóczi Ábrahám, a lapban más témákról is publikáló óbudai tanító Bató J. Lipóton és Kun Lajoson, a Bajai Izraelita Hitközség Elemi, Polgári Fiú-Lány Iskolájának igazgatóján¹¹ – kívül rész vett még dr. Rosenberg Ede ókánizsai rabbi, Füredi Ignác „író és tanár, az Országos Izraelita Tanítóképző Intézet tanára, az első idegen szavak szótárának szerzője”,¹² Vadász Ede és dr. Pollák Miksa soproni rabbi (az író Pap Károly apja), valamint egy névtelen és egy, írását csupán G.-ként jegyző közreadó. Nem érkezett viszont anyag Magyarország keleti területeiről, így a 20. század elején is jelenetős jiddis anyanyelvű, részben haszid lakossággal rendelkező észak- és dél-keleti megyékből.¹³ És a tekintélyes mennyiségű közmondást is hiába juttatta el Blau Lajos a zsidó proverbiumok ismert szakértőjének, Ignaz Bernsteinnak (annak kérésére) – a *Jüdische Sprichwörter und Redensarten* 1908-as varsói kiadását szemlélve szomorúan volt kénytelen megállapítani, hogy Bernstein azokat még csak meg sem említette.¹⁴ Így tehát még ez a nagyszabásúnak tűnő gyűjtőmunka is félsikernek bizonyult csupán, a többi szöveges műfajból megjelentett szemelvények száma pedig annyira csekély, közreadásuk módja annyira esetleges, hogy érdemi következtetések levonását nemigen teszi lehetővé.

Zsargon, zsidó-német, zagyalék, jidis, jiddis

Jelen tanulmány alcímében a jiddis kifejezés használata ugyanúgy értelmezés, mint – ahogyan erről később még szó lesz – a ’népdalok’ szót keretbe foglaló idézőjelek. Valójában ugyanis a *Magyar Zsidó Szemle* kivétel nélkül minden alkalommal ’zsargon’-ként emlegeti a zsidó belső bilingvizmus egyik – nem szentnek tekintett és anyanyelvként, ’mameloschen’-ként becézett – nyelvét. A franciából származó zsargon (’jargon’ = a társadalom periferiáján élő csoportok tikos nyelve, tolvajnyelv) pejoráló kifejezés. A *walesi bárdok* kéziratban fennmaradt jiddis fordítását közreadó és elemző remek tanulmányában

¹⁰ SZABÓ 1995. 32.

¹¹ BÁNÁTI 1996.

¹² OLÁH 2007.

¹³ SZABÓ 1995. 32.

¹⁴ SZABÓ 1995. 32.

Nádasdy Ádám azt írja, a zsargon megvetése Magyarországon abból fakadt, hogy itt, és itt is elsősorban Budapesten csak az azóta teljesen eltűnt nyugati jiddissel találkoztak, mivel pedig az eléggé hasonlított a némethez, nem tekintették önálló nyelvnek, hanem német dialektusnak, „rontott németnek” vélték. Ennek következtében aztán „uralkodó maradhatott az a vélekedés – zsidó és nem zsidó körökben egyaránt –, hogy a jiddis a németnek valamiféle karikatúrája: meghitt és szeretetreméltó, de mindenképpen csúnya és nevetséges”.¹⁵

Bár ez minden bizonnyal így volt, a zsargon iránti megvetés korántsem korlátozódott Magyarországra. Az elítélését is sokkal komolyabb okokra vezethetjük vissza: attól kezdve, hogy a 18. század végétől már zsidók is látogathatták a nem zsidó oktatási intézményeket, elvárták tőlük, hogy hagyjanak fel a zsidó zsargonnal, és az állam nyelvét használják – írja Steven Lowenstein a német zsidók nyelvi helyzetének komplexitását tárgyaló tanulmányában. A szekuláris továbbtanulás lehetőségével nagy számban élő zsidók pedig hamarosan csak megvetni tudták a korábban az egész askenázi világban előszeretettel forgatott könyveket, amelyeket e világból kilépve primitívnek, babonásnak és „szörnyű zsargonban” írottnak tartottak. Miközben a modernizálódó államokban mindenféle dialektust igyekeztek visszaszorítani az államnyelv sztenderd nyelvváltozatának javára, a zsargonban ellenfelei nemcsak a tudatlanságnak, az iskolázatlanságnak, hanem a zsidók idegenségének, az államnemzeten kívül helyezkedésének jelképét is látták. A felvilágosodott zsidó értelmiség Moses Mendelssohn példáját követve Európa-szerte minden eszközzel igyekezett fellépni a használata ellen.¹⁶

Magyarországon még 1843-ban is arról számol be a *Századunk* egyik száma, hogy a zsidók itt „zagyvalékukkal élnek”¹⁷ – ez a zagyvalék vagy zsargon nem volt más, mint a nyugati jiddis. De a 19–20. század fordulójáról fennmaradt magyarországi zsidó értelmiségiek visszaemlékezései is arról tanúskodnak, hogy a kor tollforgatói ugyancsak „német-zsidó”¹⁸ nyelvként vagy zsargonként¹⁹ említik gyermekkoruk hétköznapijainak idiómáját. Szabatos, szép németiséggel beszélő édesanyjáról szólva Ágai külön is kiemeli, hogy az „fázott attól a szerencseny-utcai dísztelen jargontól”, melyben leánypajtásai „egymás között karattyoltak”.²⁰ Igaz, kivételesen olyan visszaemlékezést is találni, melynek szerzője ’jidis’-ként említi a „rongyos zsidó” – azaz tűt, cérnát, gyűszűt, szalagot, gyűrűt ruhára cserélő házaló – beszédét, de ez Nagy József bezdáni tanító tollából fakad, aki egyike volt azoknak, akik az IMIT évkönyveiben néprajzi értékű visszaemlékezést publikáltak, és a Magyar Néprajzi Társaság folyóiratában, az *Etnographiában* is jelent meg írása. A ’jidis’ – a zsidók nyelve jelentésben – Max Weinrich szerint a 18. századra vált általánossá,²¹ majd a 19. század második felében kelet-európai bevándor-

¹⁵ NÁDASDY 1998. 46–60.

¹⁶ LOWENSTEIN 2003. 24.

¹⁷ GRÜNWALD 1937. 85.

¹⁸ „[A]nyanyelvünk, a német-zsidó, amelyet ma is beszélnek a zsidók, megszokott volt a Talmud tanulásánál”, lásd MUNK 2002. 182.

¹⁹ SCHNITZER 1904. és ÁGAI 1905.

²⁰ ÁGAI 1905. 26.

²¹ WEINRICH 1980. 320.

lók vitték magukkal az Egyesült Államokba. Ott került a századfordulóra a nyelv megnevezésének angolos írásmódú formája egy szótár és egy irodalomtörténet címlapjára,²² és onnan származott vissza – immár két d-vel írva – Európába. Addigra a jiddis nyelvű kortárs irodalom jelentős, világszerte ismert írókat (Mendele Mojhér Szforim, Ichak-Lejbus Perec, Sólem Aléchem) és egy nemzetközi hírű költőt (Morris Rosenfeld) is mondhatott magáénak, de maga a sokat gyalázott nyelv szintén felértékelődött: mint egy elveszéssel fenyegető, réges-régi hagyomány, ugyanakkor mint új, erőteljes kelet-európai kulturális-politikai mozgalmak, valamint egy sokszínű amerikai bevándorlói kultúra hordozója. A lenyűgöző olvasottságú szerkesztő, Blau Lajos akár ismerhette az új megjelölést, mégis a régebbi, bevett, ám köznapi és kevésbé elismerő elnevezést használta „tisztán tudományos” vállalkozásában.

„Magyar népdalok zsargon fordításban”

A két év alatt négy közreadónak köszönhetően megjelent 15 dalszöveg-fordítás filológiai elemzése a jiddis nyelvészet és irodalom szakértőire vár. Csupán egyetlen szövegközlést – Pollák Miksaét – kísér értelmezés; az első, Galgóczi Ábrahám által beküldött két dal már idézett bevezetésében Blau Lajos megjegyzését sejtí a mai olvasó, Kun Lajos pedig 1901-ben csupán ennyi kommentárral bocsátja a nyilvánosság elé gyűjtését:

„A M.-Zs. Sz. legutóbbi számában közölt, a zsargonba átültetett magyar népdalokhoz a következők is tartoznak. Részben körülbelül 20 év előtt jegyeztem fel ezeket magamnak, ha emlékezetem nem csal, annak idején a Borsszem Jankóban jelentek meg.”

Közleményéből nem derül ki azonban, hogy a szövegek mely része származik a népszerű satirikus lap csaknem egy emberöltővel korábbi számából vagy számaiból, arról pedig, hogy a fennmaradókat honnan ismeri, még ennyit sem árul el. Bató J. Lipót sem fűz magyarázatot gyűjtéséhez, ám ő két eredeti zsargon dalt és egy kottát is közlétesz.

A Galgóczi-féle első közlés idézett bevezetője két kategóriába sorolja a fordításokat: „Az első híven adja vissza a magyar szöveget, a másik átalakítja.” Már itt felmerül azonban a kérdés, mit nevezhetünk a szöveg hű visszaadásának, hiszen stílusosan, hangulatilag még azok a fordítások is „el vannak csúszva” a magyarhoz képest, ahol nem beszélhetünk „átalakítás”-ról. Ilyen – nagyjából – „hű” fordítás például a következő:

Sárga csikó, sárga csikó, csengő rajta...
Az én rózsám hej! De nagyon árva.
Nem sokáig lesz már árva:
Szüret után én leszek a párja.

²² HARKAVY 1899.

Gelb Fillele, gelbe Glecklech
 Dész Mádl iz e Józsem, nebech.
 Nist lang werd zi zajn e Józsem
 Nóch de Wájnlez wer ich
 zajn ihr Chósen.²⁴

[Sárga csikó(*cska*), sárga csengő(*cske*)
 Ez a kislány árva, szegény.
 Nem sokáig lesz árva
 Szüret után én leszek a vőlegénye.]²³

A különbség valóban nem nagy, de túl azon, hogy az eltérő szótagszám miatt a jiddis szöveggel nem könnyű elénekelni a nótát (bár a „sárga csikó” megismétlése a magyar szöveg első sorában lehet elírás is), a csikó/csengő kicsinyítő képzővel való ellátása és a ’párja’ vőlegénykénti (erkölcsös) egyértelműsítése mégiscsak elcsúsztatja némiképpen a fordítást az eredetihez képest.

Ugyancsak csekélyek az eltérések a Bató J. Lipót által 1901-ben közölt dalok és fordításuk között, bár a szótagszám – és vele az énekelhetőség – itt is sántít, és itt is megtalálni a jiddisre oly jellemző, egész érzelmi skálát tükrözni képes kicsinyítő képzőket (rajzele/sajszele):

Kerek ez a zsemlye,
 Nem fér a zsebembe,
 Haragszik a rózsám,
 Nem ül az ölembe,
 Én se az övébe.

Ründig iz de zemmel,
 Gét niksz ün mei tás erei,
 Brajgez iz mei rajzele,
 Ziczt niksz in mei sajszele,
 Ich ách niksz in íre.

*

Nem akarok meghalni,
 Csak élni,
 Az úristent dicsérni.
 Ugy babám, ugy, ugy, ugy,
 Ha te szeretsz, én is ugy.²⁵

Ich vill nist sterben,
 Nar lében,
 Ün dén bajre sévach gében.
 Ezaj nsáma, ezaj, ezaj, ezaj,
 Haszt mich gern, ich ach ezaj.

A Kun Lajos által közzétett, eredetileg a *Borsszem Jankó*-ban megjelent fordítások közül egy van olyan, amely a maga töredékességében valóban szövegű:

Három hordó borom van
 Mind a 3 csapon van
 Az egyik uj, másik ó
 Az én gyomromba való.²⁶

Drei Fäszlach hab’ach sten
 Alle drei am Zapfen gen.

²³ A jiddis fordítások visszafordításáért dr. Fényes Balázst illeti köszönet.

²⁴ *Magyar Zsidó Szemle* 1901. XVIII. évf. 80. Galgóczi Ábrahám: Két magyar népdal zsargon fordításban.

²⁵ *Magyar Zsidó Szemle* 1901. XVIII. évf. 159. Bató J- Lipót: Magyar népdalok zsargon fordításban.

²⁶ *Magyar Zsidó Szemle* 1901. XVIII. évf. 158. Kun Lajos: Magyar népdalok zsargon fordításban.

Ugyanitt egy másikban szintén nem nagy az eltérés az eredetihez képest, ám az egyszerűen csak a társadalmi státust jelző 'úr' helyett a fordításban szereplő 'balbósz' a zsidó család- és háztartásfő (valamint adófizető) megnevezése, így ez az egyetlen szónyi változtatás is „áthúzza” a szöveget a zsidó kultúra térfelére.

Nini, nini, mi van ott, mi van ott,
A bokorban mi mozog, mi mozog,
Azt gondoltam, hogy egy nyúl, hogy egy nyúl
Hát egy kis lány meg egy úr, meg egy úr.
Kük nür hin, vús isz dós, vós isz dós
Vós sokelt zach, dort in dem Gróz, in dem Gróz
Ich hab gemant esz iszt-e Hóz, dosz iszt e Hóz
Daveil iszt esz Madl mit dem Balbósz,
mit dem Balbósz.²⁷

[Néz csak oda, mi az, mi az
Mi mozog ott a fűben, a fűben
Azt hittem, hogy egy nyúl, egy nyúl
Pedig egy kislány gazdurammal,
gazdurammal.]

Az eredetit „átalakító” fordításokat további alcsoportokba oszthatjuk. Bár mindegyik esetben arról van szó, hogy a magyar szöveg kulturális referenciáit átváltják a zsidó hétköznapi kulturális referenciáira, különbségeket állapíthatunk meg az eltérések jellegében, mértékében és feltételezhető szándékában. E szempontból a Galgóczi-féle közlés második dalfordítása tűnik a legegyszerűbb esetnek: a zsidó élettől idegen reáliákat és fordulatokat cseréli fel a zsidó életben megszokottakra.

Komámasszony, ne mondja meg az uramnak
Hogy eladtam a kakasom a zsidónak.
Ha megtudja, jól megver,
Úgy köszönt majd jó reggel,
Komámasszony.

Balbószlében, thün ze majn Món nist zógen [Gazduram, ne mondja meg az uramnak

Dasz ech ho verkáft den Genzekrógen
Wenn er frégt, gebn ze Tsüwe keck,
Dasz der Kélev hot e wek – e wek getrógen.²⁸

Hogy eladtam a libanyakat
Ha kérdezi, bátran vágja rá
Hogy a kutya vitte el.]

A magyar folklór állandó szereplőjét, a komámasszonyt a már ismert 'balbósz', azaz zsidó családfő váltja fel, a magyar kakast a jellegzetes magyarországi zsidó étel, a töltött libanyak. Míg a dalban megszólaló magyar asszony a zsidónak adta el a kakast, a jiddis változatban nem derül fény a libanyak vevőjének kilétére (a zsidó közegbe helyezett beszédhelyzetben nyilván aligha lehetett más, mint egy másik zsidó). A verés fenyegető veszélye

²⁷ Magyar Zsidó Szemle 1901. XVIII. évf. 158. Kun Lajos: Magyar népdalok zsargon fordításban.

²⁸ Magyar Zsidó Szemle 1901. XVIII. évf. 80. Galgóczi Ábrahám: Két magyar népdal zsargon fordításban.

pedig eltűnt a fordításban – Szabó Vera szerint azért, mert a családon belüli erőszak nem volt összeegyeztethető a zsidó családfelfogással.²⁹ A 19. század elejére vonatkozó visszaemlékezésekben van ugyan példa az ellenkezőjére (igaz, nem asszonyverésre, hanem gyermekbántalmazásra),³⁰ de valóban úgy tűnik, hogy a század végén már az erőszakmentesség volt a norma.

Bató J. Lipót 1902-ben közzétett fordításszövege a nem nagy szövegszerű eltérés dacára csak a dal ironikus alaphangját tartja meg, kulturálisan azonban lényeges különbség rejlik a téma kétféle fogalmazásában.

Mit, mit cselekszem?
Szép lányt elveszem.
Feleségem küldöm a dologba
És én lefekszem.

Vóz ach tü, ün vóz ach mách?
Vóz iz af dea velt de beste zách?
E sé jüng madele mit fil geld
Iz da greszta tachlesz fün dea velt.

[Mit csinállok, és mit cselekszem?
Mi a legjobb dolog ezen a világon?
Egy szép fiatal lány sok pénzzel
Ez a legnagyobb cél a világon.]

A jiddis fordításban megszólaló férfi nem beszél arról, hogy „a dologba” küldi szép, fiatal feleségét – ebben ugyanis a 19. század nagyobbik részében nem lett volna semmi rendkívüli: minél hagyománytisztelőbb volt egy család, annál nagyobb volt az esély arra, hogy a férfiak a szent szövegek otthoni vagy tanházbeli tanulmányozásával töltsék az idejüket, míg az asszonyok álltak a boltban.³¹ És bármennyire gúnyolódásnak, férficsúfolónak tűnjék is, ezzel a vallásos felfogással – ha nem a szó szoros értelmében, de közvetve annál inkább – nagyon is összeegyeztethető az a kijelentés, hogy nincs fontosabb cél a világon egy szép, fiatal és gazdag feleségnél: nála jobban senki sem vihet ugyanis közelebb minden vallásos zsidó férfi legfontosabb törekvéséhez, a vallási könyvekben való elmélyedéshez.

Ezen a ponton mindenképpen fel kell tenni azt a kérdést, hogy e fordításokban ki beszél és kihez. Ahhoz ugyanis, hogy értelmezni tudjuk a jiddis szövegeket, elengedhetetlen volna tudnunk, milyen közegben jöttek létre, kik fordították le a dalokat, és milyen célból. A fenti dalszöveg fordítása esetében mindezen válaszok hiányában nem tudhatjuk, kire-kikre irányulnak az ironia nyilai – még az is előfordulhat, hogy a nemritkán paradox talmudi humor megnyilvánulását fedezhetjük fel benne, ahogyan az sem kizárt, hogy éppen e paradox gondolkodás kigúnyolását.

A Kun Lajos által közölt és a *Borsszem Jankóból* származó dalszövegek is a zsidó mindennapok közegébe ágyazzák be a magyar dalok mondanivalóját, valójában tehát ezek is inkább adaptációk, mint fordítások.

²⁹ SZABÓ 1995. 24.

³⁰ FENYVES 2010. 119.

³¹ Lásd például Vámbéry Ármin vagy Siegmund Mayer visszaemlékezéseinek szüleiéről szóló részét, FENYVES 2010. 123–124.

Kalapom, kalapom csurgóra,
Bort innám, sört innám, ha volna.
Akár iszom, akár nem,
Mégis csak korhely lesz a nevem.

Mein Käpele, mein Käpele isz se nasz gevan
nagyon vizes lett
Vein trink ach, Sligovicz vosz ach kann

[A kapedlim, a kapedlim

Bort iszom én, slivovict, amit
tudok

Éb ach Vein trink, aba nix,
Ach beküm fün mein Veib e güit Vix.

Akár bort iszom, akár nem
Úgy is jól kikapok a feleségemtől]

*

Hej, gazd' uram, adja ki a bérem,
A jószágát tovább nem őrizem.
Szép Mariskát oda adta másnak,
Viselje a gondját a jószágnak.

Balbószleben, ze van ma sajn verczajen
Aber ach kan nicht bei inen bleiben
Verdüngen hab ach mach in e andere Kile
Mesoresz bin ich, mesoresz bei ereb Smüle.

[Gazduram, bocsásson meg
De nem maradhatok magánál
Elszegődtem egy másik hitközségbe
Szolgáló vagyok, szolgáló Reb
Smülnél.

Majse majn Zün, ach dach aba sen béten
Ach va dir e greszeren Lohn geben
Dú krigsz e czidakl ün e najen talesz
Majse, mein Zün, verlasz mach
nicht in dalesz.

Majse fiacskám, szépen kérlek
Adok neked magasabb bért
Kapsz egy cidáklit és egy új taleszt
Majse fiacskám, ne hagyj itt a
szükségben.

Balbószleben, ze van ma sajn verczajen
Aber ach kan nicht bei inen bleiben
De Marjem haben ze en andern hingegeben
Zoll en andere Inen de Vatsaft firen.³²
a gazdaságot.]

Gazduram, bocsásson meg
De nem maradhatok magánál
Mirjamot odaadta másnak
Vezesse magának más

Ahogy azonban már Szabó Vera is felvetette a *Magyar Zsidó Szemlében* megjelent közmondásokat feldolgozó dolgozatában, a Kun Lajos-féle anyag eredete kérdéses.³³ Eredeti megjelenésük helye több mint valószínűvé teszi, hogy e fordítások eleve szatirikus célzattal íródtak, a szerzőik között pedig teljesen akkulturalódott városi értelmiségieket kell gyanítanunk. Amint Nádasdy Ádám a már idézett tréfás jiddis balladafordítás-elemzésében megállapítja:

---

³² *Magyar Zsidó Szemle* 1901. XVIII. évf. 158. Kun Lajos: Magyar népdalok zsargon fordításban.

³³ SZABÓ 1995. 25.

„Magyarországon nem volt hagyománya a nem-ironikus, nem-tréfás jiddis írásnak. A jiddis nem különült el a »jidlitól«, attól, amikor az alapvetően német (később akár magyar) szövegbe a poén kedvéért jiddises elemeket, jiddis kiejtést szőnek bele”.³⁴

Éppen a *Borsszem Jankó* főszerkesztőjét, Ágai Adolfot marasztalja el – minden rokonszenve és nagyrabecsülése dacára – Komlós Aladár a magyarországi zsidó irodalomnak szentelt átfogó munkájában, amiért a jidliző zsidó alakját „feltalálta” és divatba hozta, sőt a jidlizést a lap „többi zsidó alakjára is átvitte, és még 1900 után is élt vele, oly korban, mikor ennek a valóságban már igazán nem volt semmi alapja”.³⁵ A tudatos nevetetésre látszanak utalni a jellegzetesen zsidó tárgyakra (kapedli) és italokra (bor, slivovica – szemben az eredetiben szereplő sörrel), vallásgyakorlási kellékekre (cidákli, talesz), speciálisan zsidó közösségre (kile) való utalások. Ahogyan Nádasdy Ádám is emlékeztet rá, a reáliák lefordítása igen régi fordítói hagyományra vezethető vissza, ám a 20. század elejére már idejétmúlttá vált, így óhatatlanul komikus hatást keltett. Mivel azonban nem tudjuk, mikor keletkeztek a szóban forgó fordítások, még az is lehet, hogy ezekre mindez nem érvényes.

A kulturális adaptáció sajátos esetét képezik azok a dalok, illetve dalfordítások, amelyeket Pollák Miksa soproni rabbi és történész adott közre. Az ő közleménye, ellentétben az eddig említettekkel, értelmezést, magyarázatot is tartalmaz. Elsőként a *Szól a kakas már* című ismert dal szövegét közli, amely annál is érdekesebb, mert csak a két utolsó versszaka tartalmaz egy-egy héber nyelvű sort, jiddis változata pedig nincs is. Pollák Miska a nyírkállói csodarabbival összefüggésben emlegetett költeményt (vagy ő írta, vagy a kedvenc éneke volt) elsősorban üzenete, „tendenciája” miatt tartja jellemzőnek, ez pedig nem más, mint „a messiás eljövetele utáni sóvárgás, mely a zsidó népdalok legnagyobb részében újra meg újra más és más formában előbukkan”. Ám ott, ahol a zsargon dalfordítások első előfordulását bevezető rövidke (véltőleg Blau Lajos megfogalmazta) bekezdés a „zsidók magyarosodásának általánosságát”, a „magyar élethez való simulást” – azaz az akkulturációt vagy asszimilációt – véli e fordítások létrejöttének hátterében felfedezni, a soproni rabbi a kulturális szimbiózist látja. Bár a *Szól a kakassal* kapcsolatban állapítja meg, hogy „e költemény hazáját csak ott kereshetjük, ahol a zsidók már régóta tősgyökeres magyarok, mert ilyen igazi magyar-zsidó dal csak ott fakadhatott a nép lelkéből”, illetve hogy az „szépen mutatja, hogyan tud a zsidó néplelek a magyar nép költészetével harmonikus formában egyesülni”, mindkét kijelentését vonatkoztathatjuk a következő általa közölt zsargon-fordításra is.

Ma kéthete vagy már három,
Hogy a számadómat várom,
Amott látom számárháton,
Az lesz talán a mint látom.

³⁴ NÁDASDY 1998. 47.

³⁵ KOMLÓS 1997. 173.

Hait' zwai Wochen oder drei,
Erheben dé Juden é grajsz Geschraj.

[*Ma két hete vagy három
Hallatnak a zsidók egy nagy
kiáltást.*

Se sehen ainen auf'm Esel reiten,
Geb' Gott, Meschiach kümm in ünseren Zeiten.

[*Látnak valakit számaron lovagolni,
Adja I-ten, Moschiach,
jöjj el a mi időnkben.*]

Pollák Miksa szerint ezt a dalt azt teszi különösen érdekessé, hogy benne „a számarháton ülő juhászbojtár (Petőfi óta egyébként a műköltészetnek is állandó alakja) összetalálkozik a zsidó néphitnek kedvenc alakjával”, azaz a Messiással. De egy, a világi szerelemről szóló magyar dal is vallásos értelmezést kap az általa közreadott jiddis fordításban:

Erdő, erdő, de magas vagy,
Kedves rózsám de messze vagy!
Ha az erdőt levághatnám,
Kedves rózsám megláthatnám.

Golesz, golesz wie grajsz bist dú,
S'chine, s'chine, wie weit bist dú!

[*Száműzetés, száműzetés, milyen nagy vagy te
I-teni jelenlét, I-teni jelenlét milyen messze
vagy te*

Wär des golesz nit saj grajsz gewesen,
Wär de s'chine nit saj weit gewesen.³⁶

[*Ha a golesz nem lenne ilyen nagy
A Schine sem lenne ilyen messze.*]

A többi, itt nem reprodukált dalszöveg szintén besorolható e három kategóriába, és zömében nem fordítás, hanem vagy világi, vagy vallási jellegű adaptáció. A magyarosodás, a többségi kultúrához simulás helyett sokkal inkább arról látszanak tanúskodni, hogy a jiddis kultúra – sok évszázados történetéhez híven és saját legjellemzőbb vonásának megfelelően – maga felé hajlítja, magába olvasztja környezetének kulturális elemeit.

Népdal? Népies műdal? Közköltészet?

A *Magyar Zsidó Szemle* néprajzi rovatában megjelentetett közleményekben következetesen népdalokról van szó. Mai ismereteink szerint azonban az azonosítható szövegek közt akad olyan, amely népies műdal,³⁷ de olyan is, amelyiknek megtalálható variánsa „Élő tánccházi muzsika”-ként,³⁸ vagy mint Erdélyi János gyűjtésének egyik darabja;³⁹ énekelték 2007-ben a kétdobonyi dudástáborban (bár nem biztos, hogy Pollák Miksa ebben a szövegváltozatban is a zsidó néplélek és a magyar nép költészetének harmonikus egyesü-

³⁶ *Magyar Zsidó Szemle* 1901. XVIII. évf. 286–288. Dr. Pollák Miksa: Zsidó dalok, 286–288.

³⁷ *Mi, mi, mi, mi...*, lásd BODOR 2007.

³⁸ *Túl a Tiszán innen is* (mint *Túl a hegyen, innen is*), lásd FONÓ é. n.

³⁹ *Erdő, erdő, de magas vagy*, lásd ERDÉLYI 1847. 225.

lését látná);⁴⁰ találni olyat, amelyik Vikár Béla szegvári gyűjtéséből való;⁴¹ egy másik Eger környéki boros nótaként, Fajcsák Attila gyűjtése nyomán él tovább;⁴² esetleg újszerű kisambitusú népdalként szerepel a *Magyar népdaltípusok példatárában*;⁴³ mindjárt három pedig az Ortutay Gyula–Katona Imre által kiadott *Magyar népdalok* közt;⁴⁴ de Hofbauer Ignácnak is van köztük egy szerzeménye⁴⁵ (párat pedig a *Magyar Zsidó Szemlében* közölt szövegváltozata alapján nem sikerült megtalálni).

Híven reprezentálják tehát azt, amit a századforduló népdalközlései népdalnak neveztek. A *Magyar Zsidó Szemle* zsargonfordítás-közreadói közül egyedül a történelemmel és irodalomtörténettel is foglalkozó tudós rabbi, dr. Pollák Miksa használja mintegy szinonimaként a költemény kifejezést a népdalokról szólva, vélhetőleg a szövegek irodalmi értékének hangsúlyozása céljából. Ezt az anyagot néhány jellegzetessége valóban a „közköltészet”-ként definiált kategóriába látszik utalni. Csörsz Rumen István és Küllös Imola közös koncepciója értelmében az oralitás és az irodalom között létezett egy olyan köztes réteg, amelynek alkotásai – általánosan ismert, tömeges terjesztésű verses művek – jórészt névtelen, szabadon variálódó szövegekből állnak, tipikus élethelyzetekhez, konkrét alkalmakhoz kötődnek, intő-oktató-szórakoztató szándékúak, beszédmódjuk monologikus (panasz, dicsekvés), hangvételük gyakran gúnyos-ironikus (asszony- vagy férficsúfolók), nem ritka köztük a paródia vagy travesztia, egy familiáris körhöz vagy kisközösséghez szóltak, és főként a 17–18. század Magyarországon erős volt az identitásképző szerepük.⁴⁶ A népköltészet és az irodalom között egyfajta szűrőként működő közköltészet „emblematis figurája” nem az előadó (mint a szájhagyományozó folklór esetében), vagy a szerző (mint az irodalomban), hanem a befogadó, „aki mások javaival gazdálkodik, s igényei szerint átalakítja a szövegeket”.⁴⁷ A *Magyar Zsidó Szemlében* megjelentetett és a 19–20. század fordulóján lejegyzett, ám minden bizonnyal jóval korábbi jiddis dalfordításoknak ugyanúgy zömmel „közköltészeti” – tehát nem egyértelműen vagy

⁴⁰ *Ma kéthete, vagy már három*, lásd Galga Dudazenekar <http://members.chello.hu/nemethmik/GalgaDudazenekar/tunes/dudatabor2007.pdf>, a szövegváltozat a következő: „Ma két hete vagy tán három, hogy a számadómat várom, / Amott jön már amint látom, káromkodik ahogy hallom./ Isten jó nap’ kis bojtárom, ha jól látom nincsen károm, /Nincsen károm, de nem is lesz, /Még ez a nyáj kezemen lesz./Hej de hogy nincs de már is van, hát a két ártányom hol van, /Kit elittam, kit eladtam, kit a menyecskékre adtam./Hozz bort zsidó, ne vizeset, hogy hiába ne fizessenek,/Minek ez a sok rongy bankó, nesze zsidó neked való./Esteledik, alkonyodik minden falka takarodik, /Mind a három bojtár iszik, a számadó káromkodik./Egyik iszik Cserepesbe, a másik meg a Meggyesbe’, /A harmadik a Rongyosba’ gulya ménes csavargója.”

⁴¹ *Kerek ez a zsemle*, lásd Régi magyar népdaltípusok. CD. Főszerkesztő: Pávai István; szerkesztő: Richter Pál és Sebő Ferenc. KFKI-ISIS – MTA Zenetudományi Intézete – Néprajzi Múzeum. Budapest, 1999. [Interneten is publikálva 2001-ben.]

⁴² *Három hordó borom van*, lásd Gajdos-együttes Világ közepén legyek. Etnofon Records, Budapest, 2001.

⁴³ *Hallod-e te körösi lány*, lásd MTA Zenetudományi Intézet Magyar Népdaltípusok példatárában: <http://nepzeneielpdator.hu/bongesztes/?tid=4803>

⁴⁴ *Csicsónénak három lánya*, lásd ORTUTAY–KATONA, 2000., *Kalapom, kalapom csurgóra*, lásd ORTUTAY–KATONA 2000., *Komámasszony, meg ne mondja az uramnak* (egy kissé eltérő szövegváltozatban, mint *Kincsös, kedves komámasszony meg ne mondja az uramnak*), lásd ORTUTAY–KATONA 2000.

⁴⁵ *Hej, gazduram*, lásd VENDE 2004.

⁴⁶ CSÖRSZ RUMEN 2006. és KÜLLÖS 2004.

⁴⁷ CSÖRSZ RUMEN 2006. 275.

az „elit”, vagy a „népi” kultúrába tartozó, több variánsban is ismert – alkotások látszanak alapjukul szolgálni, ahogyan névtelen létrehozói és közvetítőik között is tanult embereket – tanítókat, újságírókat – kell feléleleznünk. Pontosan úgy, amiként a régi magyar irodalom történészei és a folkloristák is latinos műveltségű diákokban, falusi papokban, kántorokban és iskolamesterekben vélik felfedezni e szerepkör betöltőit.

A századforduló népdalközlései nem tettek különbséget az úgynevezett művészi népdal és az igazi, „naiv” népdal között.⁴⁸ A *Magyar Zsidó Szemle* nemcsak ebben, de abban sem tért el a kor népdalkiadványainak gyakorlatától, hogy – amint azt Seprődi János, a népzene gyűjtői tevékenységében Bartókot és Kodályt is megelőző zenetörténész és folklórkutató néhány évvel később, éppen 1906-ban, a „zsargon-projekt” kifulladásának idején a Kisfaludy Társaság hasonló publikációiról rosszállóan megállapította – a szövegközlései dallam nélküliek, nem tudni, hányadkézből származnak, hiányzik a lejegyzés helyének, idejének feltüntetése, és figyelmen kívül hagyja a tájnyelvi sajátosságokat.⁴⁹

Ám méltánytalanság is lenne 1901–1902-ben mást várni a laptól vagy a kor folkloristáitól: ugyanezekben az években – csakúgy, mint előző évszázadbéli elődei – „a pályakezdő Bartók is a magyar nótákat tekintette példának a nemzeti zenestílus megteremtéséhez”,⁵⁰ csupán 1905-ben jelent meg első népdalfeldolgozása *Székely népdal* címmel. És a századforduló pozitívista népköltészet-kutatásáról is csak jóval később, a harmincas évek derekán fogalmaz meg lesújtó véleményt az akkor még igen fiatal zenetudós Bartha Dénes, mondván hogy „a millennium évtizedében a népköltés kutatásának ügye szinte teljesen elveszti kapcsolatát az irodalomtudománnyal és jóformán kizárólag a leíró néprajznak egy ágává lesz”.⁵¹ A *Magyar Zsidó Szemle* vállalkozása e tekintetben sem jelentett kivételt.

Menteni, ami még menthető?

Tudományos vállalkozásként a *Magyar Zsidó Szemle* zsargon-projektje nem maradt el tehát sem a kor nemzetközi zsidó néprajzi, sem magyar népdalkutatási követelményeitől. Sikeresnek azonban mégsem tekinthető. Az összegyűjtött anyaggal nem történt semmi, és még a jelentősnek mondható közmondásgyűjtés sem került be a nemzetközi zsidó tudományosság főáramába. A zsargon népdalokat és közmondásokat beküldő három felekezeti iskolai tanítón kívül csak a Rabbiképző közvetlen szellemi körét tudta együttműködésre bírni, 1905 után pedig már ők sem jelentkeztek újabb közleményekkel – széles körű visszhangot tehát semmiképpen sem váltott ki, majd 1906-tól a téma Kiss Arnold és Vadász Ede kizárólagos „hitbizományává” vált. Kiss Arnold munkásságában pedig a kultúrákövetítésnek is megfordult az irá-

⁴⁸ HORVÁTH 1927. 141.

⁴⁹ SEPRŐDI 1906. 165.

⁵⁰ LAMPERT 2006.

⁵¹ BARTHA 1934. 227.

nya: ő csak jiddisből magyarra fordított szövegeket közölt, a magyar nyelvű közönséggel igyekezett a jiddis nyelvű kultúra virágait megismertetni. (Szabó Vera annak az óvatos gyanújának is hangot ad, hogy a Kiss Arnold magyar fordításában megjelent zsargon dalszövegek mögött talán nincs is jiddis eredeti.)⁵² Abban is a kudarc jelét vélhetjük felfedezni, hogy az egész vállalkozást kezdeményező Balassa József mind a néprajzi kutatásból, mind a zsidóságtudományból „kivonult”, és a továbbiakban csak a magyar nyelvészet terén gyümölcsöztette kiváló képességeit.

Ám mind Balassa József, mind Blau Lajos említett elvi-elméleti állásfoglalásaiból kitűnik, hogy messze nem a tudományosság volt a gyűjtés és publikálás egyetlen célja. Ahogyan a német és a többi zsidó néprajzi társaság, valamint a szerte Európában akkoriban alakuló zsidó múzeumok, a *Magyar Zsidó Szemle* köre is abban reménykedve törekedett egy eltűnőben lévő életmód dokumentálására, hogy a hagyományok szépségét felmutatva hozzájárulhat azok életben tartásához, és ezzel feltartóztathatja a teljes beolvadást. Az olyan drámai fordulatok, mint Balassánál a „menteni, a mi még menthető”, Blaunál pedig az „ütött tehát a 12. óra” arra vallanak: nem kevesebb volt a valódi tét, mint a kettős – akár magyar zsidó, akár zsidó magyar – identitás továbbélte-tése. Az azonban, hogy e próbálkozás miért nem sikerült, miért nem sikerülhetett, már csupán egy másik tanulmánynak lehet a tárgya.

Függelék

Évszám	Szerző	Cím	Oldalszám
1900	Balassa József	<i>A magyar zsidóság néprajza</i>	328–341.
	Ben Eliezer	<i>Saphir kiadatlan bohózata: Der falsche Kaschtan</i>	8–10.
1901	Galgóczi Ábrahám	<i>Két magyar népdal zsargon fordításban</i>	80.
	Dr. Blau Lajos	<i>Tájékoztatásul</i>	146–148.
	Bató J. Lipót	<i>Zsidó közmondások</i>	148–154.
	Dr. Rosenberg Ede	<i>Zsidó közmondások</i>	155–156.
	Kun Lajos	<i>Magyar népdalok zsargon fordításban</i>	157–158.
	Bató J. Lipót	<i>Magyar népdalok zsargon fordításban</i>	158–159.
	Bató J. Lipót	<i>Apróságok</i>	160–161.
	Dr. Pollák Miksa	<i>Zsidó dalok</i>	286–288.
	Kun Lajos	<i>Wiegenlied+Zsargondal</i>	289–290.
	Bató J. Lipót	<i>Purim vers egy szakasza</i>	291.
1902	Kun Lajos	<i>Zsidó közmondások</i>	99–100.
	Füredi Ignác; G.; Bató J. Lipót	<i>Zsidó közmondások</i>	161–167.
	Bató J. Lipót	<i>Az „avóda” mint lakodalmi dal</i>	167–170.
	Bató J. Lipót	<i>Népdalok</i>	170.
	Kun Lajos	<i>Szokások és babonák, szállóigék</i>	171.

⁵² SZABÓ 1995. 26.

Évszám	Szerző	Cím	Oldalszám
	Bató J. Lipót; Kun Lajos; Vadász Ede	Zsidó közmondások	243–250.
	Dr. Pollák Miksa	Néphit, babona	250–261.
	Feigl H. L.	Zsidó szokások magyarázata	250–261.
	Szoffer Jenő	Megjegyzés	250–261.
1903	Urbach Henrik	Rabbi Akiba és ennek mostohaanyja	57–64.
	Urbach Henrik	Abuha di Sámuel (csodarabbi elbeszélése)	157–165.
1904	Vadász Ede	A chászidok eldorádója	46–47.
	Dr. Friedlieber Ignác	Dusz lid vim kingely. Paródia, Schiller „das Lied von der Glocke”-je után	167–169.
	Dr. Silberfeld Jakab	De czvá brider	170–171.
1905	Füredi Ignác	Zsidó közmondások	66–73.
	Galgóczi Ábrahám	Dal a doktorról	73–75.
	Krausz Sámuel	Magyarországi útleírás 1719-ből	155–157.
	Vadász Ede	Zsidó szólamok (zsargon szólások magyarázata)	158–163.
	Galgóczi Ábrahám	Rímes talányok zsargonban	163.
	Galgóczi Ábrahám	Tréfás asztali mondás zsargonban	164.
	Galgóczi Ábrahám	A koldus gyermek purimkor	164.
	Vadász Ede	Zsidó szólamok	254–257.
	Dr. Richtmann Mózes	Zsargondal a zsidó katonáról	257.
	Bató J. Lipót	Zsargon bordal (kottával)	353–354.
1906	Vadász Ede	Zsargon szólások	50–52.
	Vadász Ede	Zsidó szokások, közmondások és szólamok	162–
	V. E.	Pótlások 1-2.	362–363.
	B. L.	3 műmpec	362–363.
1907	V. E.	Zsidó szokások és szólamok	54–57.
	Kiss Arnold	Morris Rosenfeld fordítások	81–87.
	Vadász Ede	Zsidó szokások és mondások	167–173.
	Vadász Ede	Zsidó szokások és mondások	367–370.
1908	Dr. Kiss Arnold	Morris Rosenfeldről (tárca)	30–45.
	Vadász Ede	Zsidó szólamok	171–173.
	Kiss Arnold	Az anya és gyermeke (jargondal a pogrom idejéből)	193–194.
	Vadász Ede	Szükesz	378–380.
	Vadász Ede	Születés körüli szokások	381–386.
	Kiss Arnold	Az örök vándorok	397–399.
	Kiss Arnold	Judit	400–402.
1909	Vadász Ede	Kümpöt-Tévalach (toldás a születés körüli szokásokhoz)	42–43.
	Vadász Ede	Zsidó szokások és szólamok	44–48.
1910	Vadász Ede	Zsidó szokások és szólamok	368–370. ³³

³³ Nincs benne zsargon.

IRODALOM

- ÁGAI Adolf
1905 Régi naplók II. (Az én édes anyám) *IMIT-évkönyv*, Budapest. 18–32.
- BÁNÁTI Tibor
1996 *Bajai arcképcsarnok*. Türr István Múzeum, Baja. <http://bajaikonyvtar.hu/bek/banati/kun.htm>
- BARTHA Dénes
1934 A népköltés kutatásának új feladatai. *Budapesti Szemle*. 226–253.
- BODOR Anikó
2007 *Népzenei hagyomány*. Makó néprajza. Makó monográfiája 3. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Mako_monografia_sorozat/pages/monografia_3/014_a_nepzene.htm
- CsÖRSZ RUMEN István
2006 Közköltészet – irodalom alatt, kultúrák fölött. *Literatura* 2006. 2. 273–282.
- DAXELMÜLLER, Christoph
1999 Hundert Jahre jüdische Volkskunde. Dr. Max (Meir) Grunwald und die „Gesellschaft für jüdische Volkskunde“. *Aschkenas. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der Juden* 9. 133–143.
- DÖMÖTÖR Beáta
é. n. Az IMIT néprajzi tárgyú írásai. www.vallasforum.hu/.../Domotor_Beata_Az_IMIT_neprajzi_targyu_irasai.pdf, 3. (Utolsó letöltés 2011.10. 04.)
- FENYVES Katalin
2010 *Képzelt asszimiláció?* Corvina, Budapest.
- FIRST, Dr. A.
1939 „Folkloristische-lingvistische materialn fun ungarn”. *YIVO-Bleter*, XIV. 436–452.
- GLESZER NORBERT – ZIMA András
2011 Scheiber Sándor, a Löw-hagyaték gondozója. *Hacofe*, <http://www.or-zse.hu/hacofe/vol2/gleszerzima-seiberlow2011.htm>
- GRÜNWALD Miksa
1937 *Zsidó biedermeier*. Minerva könyvek, Budapest.
- HARKAVY, Alexander
1898 *Dictionary of the Yiddish Language: Yiddish-English*, Hebrew Publishing Company, New York.
- HORVÁTH János
1927 *A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfig*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KOMLÓS Aladár
1997 *Magyar–zsidó szellemtörténet a reformkortól a holokausztig*. Bevezetés a magyar zsidó irodalomba II. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest.
- KOMORÓCZY Szonja Ráhel
2007 *The History of Yiddish Culture in Hungary*. PhD Diss, University of Oxford, Oxford

KÜLLÖS Imola

- 2004 *Közköltészet és népköltészet. A XVII–XIX. századi magyar világi költészet összehasonlító műfaj-, szüzsé- és motívumtörténeti vizsgálata.* L'Harmattan, Budapest.

LAMPERT Vera

- 2006 Bartók és a népies műdal: egy korai dalciklus forrásairól. *Muzsika* 2006. március, 49. évfolyam, 3. szám. 25.

LOWENSTEIN, Steven

- 2003 The Complicated Language Situation of German Jewry 1760–1914. In: Berger, Shlomo (ed): *Speaking Jewish – Jewish Speak: Multilingualism in Western Ashkenazic Culture.* Peeters, Louvain.

MUNK, Méir Avraham

- 2002 *Életem története* [1899]. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest.

NÁDASDY Ádám

- 1998 A walesi bárdok tréfás jiddis fordítása. [Kritikai szövegkiadás, bevezetővel és jegyzetekkel], 2000. 47. 46–60.

OLÁH János

- 2009 A Magyar Zsidó Szemle néprajzi írásai. *Magyar Zsidó Szemle Új folyam*, 5. szám. 183–192.

ORTUTAY Gyula – KATONA Imre

- 1976 Magyar népdalok I–II. Szépirodalmi Kiadó, Budapest.

SCHNITZER Ármin

- 1904 *Jüdische Kulturbilder. Aus meinem Leben.* L. Beck & Sohn, Wien.

SEPRÓDI János

- 1906 *Emlékirat a magyar zene ügyében.* Franklin Nyomda és Kiadó, Budapest.

SZABÓ Vera

- 1995 Yiddish Proverbs in *Magyar Zsidó Szemle* (Hungarian Jewish Review). An Empirical Study. M.A. thesis in Yiddish Studies, Columbia University, New York.

VENDE Ernő

- 2004 Irodalom, tudomány és művészet. In: Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai. Szatmár vármegye.* <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/index.html>

WEINRICH, Max

- 1980 History of the Yiddish language. University of Chicago Press, Chicago and London.

WIENER, Leo

- 1899 *History of Yiddish Literature in the Nineteenth Century.* Charles Scribner's Sons, London & New York.

FENYVES, KATALIN

YIDDISH TRANSLATIONS OF HUNGARIAN FOLK SONGS

The main topic of this paper is a never formerly discussed body of Yiddish translated Hungarian folk songs published by the Magyar Zsidó Szemle [Hungarian Jewish Review]. In the year 1900 the scholarly review of the Rabbinical Seminary of Budapest launched an appeal to its readers to send in documents of Yiddish folklore (proverbs, folk songs, and tales) in order to make survive this formerly despised but by then vanishing heritage. By retracing the history of this undertaking this paper republishes and analyzes the Hungarian folk songs sent in as intriguing examples of cultural exchange.